

La immigració i els reptes de futur en la Catalunya del 2030

Per Andreu Domingo, sotsdirector del Centre d'Estudis Demogràfics

1. Introducció: no perdeu de vista el retrovisor

L'evolució futura de la immigració i les seves característiques sociodemogràfiques resulta, de tots els fenòmens demogràfics, el més difícil de preveure, ja que és un dels més sensibles a la conjuntura econòmica. Serà Catalunya un país d'immigració d'aquí a vint anys, el 2030, o estarà marcat per l'emigració? Si reculem trenta anys i ens situem al 1980, aleshores hagués estat molt improbable endevinar l'allau migratori de principis del segle XXI, tant pel seu volum com per la seva concentració temporal o trets sociodemogràfics (lloc de procedència, sexe o edat). Durant el primer quinquenni dels vuitanta, el saldo migratori va ser negatiu, per primer cop durant tot el segle XX, amb una pèrdua de més de 90.000 habitants, però, a més, els que marxaven de Catalunya no s'assemblaven en res amb els que seguien arribant de totes maneres, encara que en molta menys quantitat. (Recaño Valverde; Solana, 1998.) En aquestes condicions ningú, aleshores, no s'hagués arriscat a apostar per l'evolució a vint anys vista en el sentit que s'ha produït, amb saldos migratoris que, per al quinquenni 2002-2007 superaven les 730.000 persones, provocant el salt dels 6 als 7,4 milions d'habitants, que acabaria amb la dinàmica d'estancament de la població que s'havia establert per la conjunció de diferents factors, principalment la davallada de la fecunditat i de la immigració com a conseqüència de la crisi econòmica de la segona meitat dels setanta. (Cabrè i Domingo, 2007; Domingo, 2009.)

El ritme cíclic de l'economia, a més d'una evolució demogràfica marcada fonamentalment per l'aportació migratòria—fins al punt que s'ha parlat de Sistema migratori català a partir del caràcter endogen de les migracions (Cabré, 1999)—, fa tan complicat prefigurar l'esdevenidor com temptador pensar en una recuperació. Hi ha qui vol afegir factors de la pròpia estructura de la població de Catalunya que contribuïrien a augmentar la demanda de mà d'obra en els propers anys: l'escassetat relativa de joves que arribaran al mercat de treball fruit de la davallada de la natalitat que es va produir a partir de l'any 1976 fins al 1995. D'altres clamen que l'important serà la transformació de les característiques sociodemogràfiques dels immigrants futurs, principalment del nivell d'instrucció, anunciant un canvi de model econòmic basat en la societat de la informació i el coneixement.

Malgrat tot, la nostra hipòtesi és que en termes de consum, prestacions i serveis socials i de reptes per a la cohesió social, el factor més determinant per a la Catalunya del 2030 no és la immigració que es produirà, sinó la que ja s'ha produït durant la primera dècada del segle XXI.

2. Una recuperació determinada per la profunditat incerta de la crisi

Les darreres dades: l'evolució de la immigració

Les darreres dades que podem estimar, tant en el saldo migratori com en la natalitat, semblen anunciar que la

Andreu Domingo i Valls és doctor en sociologia. Ocupa el càrrec de sotsdirector del Centre d'Estudis Demogràfics (CED), on treballa com a investigador i docent des de 1985. Professor associat al Departament de Geografia de la UAB. Les àrees d'investigació preferents són les migracions internacionals, la població de nacionalitat estrangera i la formació de

la família. Actualment dirigeix el Grup d'Estudis Demogràfics i de les Migracions (GEDEM), entre els estudis que realitza destaca el projecte I+D Comportaments demogràfics diferencials de la població estrangera i dels seus descendents, subvencionat pel Ministerio d'Educación y Ciencia. És membre de la International Union for the Scientific Studies of Population (IUSSP), de l'European Association for Population Studies (EAPS), de la Population Association of America (PAA), i de l'Asociación Latinoamericana de Población (ALAP).

davallada pot tenir proporcions tan sobtades i intenses com ho ha estat el creixement anterior. Les dades provisionals del Padró continu a 1 de gener de 2010 presentarien, respecte de l'any anterior, un creixement de només 4.000 efectius, producte del saldo migratori i el creixement vegetatiu, mentre que el mateix càlcul per a l'any anterior havia estat de 84.000 persones. La raó, la combinació entre una dramàtica caiguda de les entrades i una important sortida, a la qual hauríem d'afegir, però, part d'artefacte estadístic imputable a les baixes per caducitat que s'hagin produït de forma indeguda (perquè el migrant encara resideix en territori català). D'altra banda, les dades corresponents a la natalitat, que ja davallen després del primer trimestre de l'any 2009, a causa que la crisi es va començar a sentir a partir del segon semestre de 2008, amb una reducció estimada del 2,5%, el 2010 poden experimentar-ne un descens molt notable. Així doncs, és de preveure que, allunyant-se de les projeccions de l'IDESCAT, la tendència durant el proper quinquenni arribi a estar marcada per saldos migratoris negatius, amb un creixement vegetatiu feble per una natalitat en descens i unes defuncions que responen a l'estructura envellida. No es tracta tant que la població final es pugui apartar significativament del volum previst a les projeccions en la hipò-

“Les generacions buides en l’edat activa fan que l’escassetat relativa creada en el mercat de treball pel nombre de joves decreixent es prengui com a factor d’atracció de fluxos migratoris.”

tesi mitjana, amb poc més de mig milió de persones al final del període, tot i haver-lo fet minvar durant els propers anys, sinó de com es distribueix l'aportació del saldo producte de nous fluxos migratoris, que pot marcar les necessitats del Sistema català de serveis socials, i del paper que l'origen o la nacionalitat pot fer en cadascuna de les poblacions demandants.

El factor demogràfic: l'estructura per edats

L'entrada de les generacions buides en l'edat activa fa que l'escassetat relativa creada en el mercat de treball pel nombre de joves decreixent es prengui com a factor d'atracció de fluxos migratoris. No obstant això, aquesta afirmació, que pot ser certa conjunturalment, s'hauria de matisar, deixant clar que és el signe econòmic el que acabarà sent decisiu. D'aquesta manera, l'entrada de les generacions plenes nascudes entre 1965 i 1978, el 1995 va marcar un màxim d'1.389.000 joves entre 16 i 29 anys, a partir del qual les entrades han minvat progressivament, fins a situar-se en l'any 2010 en 1.215.000 nascuts entre 1980 i 1993. En primer lloc, destaquem que en el període actual de recessió, aquests 170.000 joves de menys resulten un alleujament i no un efecte crida en el mercat. Les estimacions de l'IDESCAT farien que el 2015 arribéssim a

un punt mínim amb la presència al mercat de les generacions nascudes entre 1985 i 1998, que es reduirien fins a 1.090.000 joves. A partir d'aquesta data es produiria una recuperació basada en l'increment de la natalitat a partir de 1995 i l'aportació de la migració, que faria remuntar el nombre de joves en el mercat fins que a l'horitzó 2030 s'hagués assolit el nivell de 1990, amb uns 1.368.000 joves nascuts entre l'any 2000 i el 2013. La consideració dels canvis en l'estructura ens ensenya que l'osmosi no és un principi regulador de la demografia, les poblacions reals, per definició, no són poblacions estacionàries –sempre idèntiques a si mateixes en nom d'un suposat equilibri poblacional. Hauríem de mesurar ben bé les implicacions que la composició per edat de la població poden tenir en la immigració. En tot cas, no podem apuntar a la fecunditat de les catalanes com a causa de la immigració, com ho feia l'estadístic Josep Antoni Vandellós els anys trenta (Vandellós i Solà, 1935a, i 1935b) o el periodista Carles Sentís parlant de “la paorosa immigració” (Sentís, 1994).

Juntament amb l'estructura per edats de la població, la immigració internacional que s'ha produït, ens hauria de fer pensar si la composició per origen o nacionalitat als diversos grups d'edat pot fer variar el caràcter de la demanda futura en els serveis socials en un horitzó que, si bé en els propers anys serà marcat pel cicle recessiu, no es pot descartar que a més llarg termini ho sigui per un d'expansiu. Quines són les incògnites en aquest context? Comencem per la població infantil i jove. Més que no pas l'increment de la població infantil i jove producte de la immigració futura, haurem de pensar en el pes que la població descendent d'immigrants internacionals tindrà en les franges en edat escolar i en l'entrada en el mercat de treball. En aquest sentit, ens trobarem que, en alguns territoris la majoria de la població sigui descendent d'immigrants. Assegurar que el paper de l'escola és el d'igualador i no el de discriminador per origen serà un dels reptes principals per a l'esdevenidor. No es pot caure en la temptació de veure en els fills dels immigrants el jaciment de la futura mà d'obra demandada per al treball no qualificats, atribuint les limitacions en la promoció o el fracàs escolar a la idiosincràsia etnocultural del seu entorn familiar. Però igualment s'haurà d'estar atent a totes aquelles polítiques que encoratgin la interculturalitat, entesa com el contacte dels grups d'iguals per edat per sobre de la nacionalitat o l'origen dels pares. La primera demanda, doncs, per als

“Si bé l’arribada de la població immigrada a l’edat de jubilació majoritàriament se situa més enllà de l’horitzó 2030 (en el qual es pot preveure un retorn parcial lligat a la jubilació), en cas que millorin les expectatives econòmiques a mitjà termini, no és descartable pensar en una reagrupació progressiva de la població d’ascendents d’immigrants, amb perfils, hàbits de consum i necessitats específiques segons els nivells de salut del país d’origen.”

propers anys, se situa en la millora del capital humà de la població resident a Catalunya de forma intensiva per als menors en edat escolar i per al cicle superior d'ensenyament, però també per millorar els nivells dels homes i dones en edat adulta immigrants a principis del segle XXI. Si bé l'arribada de la població immigrada a l'edat de jubilació majoritàriament se situa més enllà de l'horitzó 2030 (en el qual es pot preveure un retorn parcial lligat a la jubilació), en cas que millorin les expectatives econòmiques a mitjà termini, no és descartable pensar en una reagrupació progressiva de la població d'ascendents d'immigrants, amb perfils, hàbits de consum i necessitats específiques segons els nivells de salut del país d'origen.

El factor econòmic, un canvi de model?

Confondre el desig amb la realitat ha estat una de les febleses que freqüentment enterboleixen la nostra comprensió de l'evolució de la immigració. Un cop acceptat que el paper redistributiu de la immigració preval sobre l'aportació neta a l'economia d'un país, sembla que a

major qualificació de l'immigrant, els beneficis per a la població autòctona serien millors. Aquesta posició, defensada per economistes com el nord-americà George J. Borjas (2008), amb els càlculs derivats dels efectes de la qualificació dels immigrants en l'economia d'un país en general, i en el sou de la població autòctona en particular, de vegades ja oblida la diferència existent entre la qualificació de l'immigrant i la qualificació del lloc de treball ofert realment. També sembla ser l'objectiu de la política comunitària, com a mínim, des de la signatura del tractat de Schengen, obsessionada a encoratjar la mobilitat interna d'europaeus, a convertir en estacionals o com a mínim en temporals les migracions de països tercers, i reduir la migració permanent a la captació de cervells.

De res, però, serveix el càlcul de l'impacte d'un creixement en el nombre de persones qualificades si es fa de forma aliena al perfil dels llocs de treball efectivament demandats o creats per l'economia d'un país. La Catalunya capdavantera en innovació tecnològica, capaç d'un augment sostingut de la productivitat sense aportacions migratòries significatives, o amb l'entrada restringida només a una selectíssima migració d'alta qualificació, només existeix en la ment d'alguns. Aquest pot ser un objectiu més que legítimi a mitjà o llarg termini, però la restricció de la immigració o la prioritització d'aquesta tenint com a paràmetre prioritari un alt nivell d'estudis que poc o res té a veure amb la demanda real del mercat

“La Catalunya capdavantera en innovació tecnològica, capaç d'un augment sostingut de la productivitat sense aportacions migratòries significatives, o amb l'entrada restringida només a una selectíssima migració d'alta qualificació, només existeix en la ment d'alguns.”

de treball, com alguns proposen, no sembla ser una via gaire realista. En tot cas, resulta un exercici de posar el carro davant dels bous, això sí, fent sonar unes esquelles eixordadores. El que l'economista Josep Muntaner ja assenyalava fa quaranta anys per a la indústria catalana (Muntaner, 1968), podria seguir tenint plena vigència per al conjunt de l'economia: sense la immigració, l'economia catalana hauria estat tan poc competitiva com l'actual, però amb una potència total menor.

3. Evolució demogràfica: entre la reproducció biològica i la reproducció social

Una de les pors recurrents enfront de l'evolució futura de la població com a resultat de la immigració és la substitució ètnica d'aquesta, (Coleman, 2006 i 2009) i, com a conseqüència, la desnacionalització. Moltes vegades, doncs, la demanda d'un exercici de prospectiva com el que estem fent ara, respon a l'angoixa de veure's minoritzat en el futur, com si la càrrega biològica de la conjuntura entre fecunditat i mortalitat fos l'única que ens donés compte del futur de Catalunya en termes d'identitat. Aquesta forma de pensar demana la institució de dues poblacions separades, "autòctons" i "al·lòctons", amb les seves pròpies dinàmiques demogràfiques i les seves pròpies identitats, una del país i l'altra d'aliena. Aquest exercici que sobre el paper és possible (amb major o menor fortuna), ens allunya en canvi de la realitat: 1) la identitat és una condició extrademogràfica, relacionada amb la reproducció social i no simplement amb la reproducció biològica; 2) la identitat no està fixada, no depèn ni del lloc de naixement ni de la nacionalitat i, a més, pot ser múltiple i mutable, per tant, hauríem de parlar d'identitats, i 3) en el cas de Catalunya, la reproducció social, i amb aquesta la demogràfica, ha comptat secularment amb la immigració com a peça fonamental. Des d'aquesta perspectiva, més val no utilitzar la demografia per fer càlculs identitaris. Moltes d'aquestes pors, d'altra banda comprensibles per la rapidesa amb què s'ha transformat del paisatge humà de les nostres ciutats i viles, responen també a malentesos intergeneracionals i de classe social.

Catalunya ha estat un país tradicionalment immigratori, basat en una immigració de baixa qualificació en concordança amb el perfil marcat per la demanda del mercat laboral. La reproducció social a Catalunya s'ha fet històricament assumint l'entrada massiva d'immigrants majoritàriament per la base de la piràmide social, treballadors i treballadores. De fet, la immigració elevada ha permès una reducció de la natalitat que va servir al seu moment per a una inversió més intensiva de capital social en els fills, fent que l'entrada d'immigrants resultés complementària a la promoció social de les noves generacions. La majoria d'aquests immigrants procedien d'àrees i països amb una situació econòmica secular o puntualment pitjor de la de Catalunya, i corresponien a classes socials més modestes o

“El caràcter sincopat de les migracions ha comportat un cop i un altre que la incorporació a la societat catalana dels darrers arribats sigui pertorbada per una conjuntura econòmica negativa, fent contraure i limitant o, fins i tot, fent davallar les expectatives de mobilitat social superaditades al creixement econòmic.”

que veien perillar la seva situació al país d'origen. El que s'ha donat, doncs, és un procés si no de substitució ètnica de la pobresa, si d'alteració radical de les característiques per origen de la població en situació de vulnerabilitat o de pobresa. En contrapartida, l'apropiació d'espais socials ascendants, és a dir, la mobilitat social ascendent, ha estat un factor clau per a la integració de la població immigrada, i, per tant, per assegurar la cohesió social. El caràcter sincopat de les migracions, però, ha comportat, un cop i un altre, que la incorporació a la societat catalana dels darrers arribats sigui pertorbada per una conjuntura econòmica negativa, fent contraure i limitant o, fins i tot, fent davallar les expectatives de mobilitat social supeditades al creixement econòmic. Aquest fet tindrà repercussions notables en el Sistema de serveis socials: per l'increment sobtat d'una demanda protagonitzada en bona part per població de nacionalitat estrangera, que pot ser percebuda com a competència en els recursos de béns i serveis per la població no immigrada. A més, s'haurà de recordar la necessitat d'adoptar també una perspectiva familiar, a part de les necessitats individuals. Les repercussions de la crisi econòmica en els propers anys es magnifiquen per a algunes nacionalitats si tenim en compte l'estructura de la llar, el paper de gènere i l'ocupació dels seus components.

4. Els reptes de futur: i després de l'apocalipsi, què?

Després de la crisi econòmica de mitjan dels setanta, els murs de les ciutats catalanes es van omplir d'un misatge desolador: "No future!". Aleshores, com ara, el pitjor va ser l'impacte de la crisi frustrant la promesa de mobilitat social ascendent de milers de joves, la majoria dels quals eren fills d'immigrants. No és una novetat: el caràcter cíclic de les migracions, seguint la conjuntura econòmica, ha fet que en l'època de vaques grasses creïessin els fluxos (amb escàs control), i que fos en el de vaques magres, quan s'havia d'acomplir el procés més delicat, el de l'assentament, un cop descartat el miratge utilitarista i curt de mires del retorn massiu. Ignorem la profunditat de la crisi actual i l'abast de l'anomenat retorn (Domingo i Sabater, 2009), sí que sabem, en canvi, que la població de la base de l'estructura social (la immigrada i la no immigrada) és la que primer ha carregat amb els efectes negatius de la crisi: en l'ocupació i en el terreny de l'habitatge. No obstant això, aquesta situació no és privativa dels estrangers. Hi ha altres sectors especialment vulnerables entre la població no immigrada, els joves que hauran de veure retardada i encara precaritzada la seva entrada al mercat laboral, i aquells sectors empobrits ja abans de la crisi que veuran degradar-se encara més la seva condició econòmica.

L'horitzó dels propers vint anys, l'estem decidint ara, per activa i per passiva. Els dos objectius prioritaris en els quals els serveis socials a Catalunya tindran un lloc central (encara que no únic), són la lluita contra l'estratificació ètnica de l'estructura social a Catalunya, que haurà de servir l'equilibri entre la redistribució de béns i serveis de caire generalista (per tant, no específica per origen o nacionalitat) i la discriminació positiva allà on sigui necessària i factible. En aquest sentit, la incorporació de població d'origen estranger (o descendent de migrants) com a personal del sistema assistencial hauria d'avaluar-se com un objectiu per als propers anys, tant per la millora que implica en el servei comunitari com pel caràcter exemplar per a les poblacions definides per la diferència etnocultural. En segon lloc, s'ha de ser conscient que, en temps de crisi, els serveis socials són l'única alternativa a la criminalització i l'extensió del desplegament de polítiques punitives que s'emparen en el discurs sobre la (in)seguretat.

“En temps de crisi, els serveis socials són l'única alternativa a la criminalització i l'extensió del desplegament de polítiques punitives que s'emparen en el discurs sobre la (in)seguretat.”

BIBLIOGRAFIA

- Borjas, George J. *A les portes del cel*. Barcelona: Proa, 2008.
- Cabré, Anna. *El sistema català de reproducció*. Barcelona: Proa, 1999.
- Cabré, Anna; Domingo, Andreu. "Demografia i immigració, 1991-2005". A: Escrivà, José Luis i altres. *Economia catalana: reptes de futur*. Barcelona, BBVA, Departament d'Economia i Finances, Generalitat de Catalunya, 2007. Pàg. 103-126.
- Coleman, David. "Immigration and ethnic change in low-fertility countries, A third demographic transition". *Population and Development Review*, vol. 32, núm. 3, 2006. Pàg. 401-446.
- Coleman, David. "Divergent Patterns in the Ethnic Transformation of Societies". *Population and Development Review*, vol. 35, núm. 3, 2009. Pàg. 449-478.
- Domingo, Andreu. "Els processos migratoris a la Catalunya Contemporània". Santesmases i Ollé, Josep (dir.). A: *Els processos migratoris a les terres de parla catalana. De l'època medieval a l'actualitat*. Actes del VII Congrés de la CCEPC (València 16, 17 i 18 d'octubre de 2008). Valls, Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana, Institut Ramon Muntaner, Federació d'Instituts d'Estudis Comarcals del País Valencià, Universitat de València: Acció cultural del País Valencià. Cossetània Edicions, 2009. Pàg. 393-413.
- Domingo, Andreu; Sabater, Albert. "2008: impacte de la crisi econòmica en la immigració internacional a Catalunya". A: Larios, M. J.; Nadal, M. (dir.). *L'estat de la immigració a Catalunya*. Anuari 2008. Barcelona: Fundació Jaume Bofill. Col·lecció Informes Breus, 27 (Immigració), 2009. 65 pàg.
- Muntaner, Josep M. "Els immigrants i l'economia de Catalunya". A: Jutglar, A. i altres. *La immigració a Catalunya*. Barcelona: Edició de Materials, 1968. Pàg. 23-32.
- Racaño Valverde, Joaquín; Solana Solana, Miguel (1998) "Migració residencial entre Catalunya i la resta d'Espanya". A: Giner, S. (dir.) *La societat catalana*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Institut d'Estadística de Catalunya, 1998. Pàg. 221-241.
- Sentís, Carles. *Viatge en Transmiserià*. Barcelona: La Campana, 1994.
- Vandellós i Solà, Josep Antoni. *Cataluña, poble decadent*. Barcelona: Biblioteca catalana d'autors independents, 1935a.
- Vandellós i Solà, Josep Antoni. *La immigració a Catalunya*. Barcelona: Altés, 1935b.